

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Notes d'una excursió per l'Àfrica romana

LA TUNÍSIA

LA Tunísia és la Ifríquia dels autors àrabs i del nostre Muntaner. En l'actualitat els seus límits són: al Nord i a l'Est, la Mediterrània; al Sud-Oest, la Tripolitània; al Sud, el Sahara, i a l'Oest, l'Algèria. Antigament, la Ifríquia comprenia també una bona part de l'actual departament de Constantina, i la seva frontera occidental fregava amb el territori de Bugia. El país, en el centre i en la part Nord, és bastant muntanyós, mentre que per Llevant i Migdia el terreny s'abaixa pausadament vers la depressió dels *chotts* (llacs salats) per un costat, i en direcció a la mar, per l'altre.

Fou en aquest extrem oriental de la Berberia (la Líbia dels antics) on es desenrotllà més que no pas en cap altre indret la cultura de Cartago i de Roma, i fou, ensems, on les seves nombroses ciutats s'embelliren amb més notables monuments, i la seva vida urbana esdevingué més activa. Tant com el prestigi de què gaudia la Ifríquia, va atraure els conquistadors musulmans la seva remarkable situació estratègica, que talment la feia esdevenir una etapa de la gran ruta terrestre que, de l'Índia, menava als Pireneus, la

qual no solament seguien els ambaixadors i els exèrcits, sinó que també els pelegrins, els artistes i els mercaders.

L'expedició comandada per Okba ben-Nafi - el venerable Sidi Okba de les tradicions populars - en 670, en temps del primer kalifa omniade, sembla que fou portada amb major mètode que no pas la primera invasió aràbiga, i s'afermà per la fundació de Kai-ruan, la ciutat santa de Tunísia.

En aparèixer a la Berberia, pels volts de l'any 800, d'un sol cop i en tres punts diferents de la mateixa, altres tants reialmes autòctons o gairebé independents, Kairvan esdevingué també la capital política de la Ifríquia. Aleshores, el país assolí un gran renaixement intel·lectual i econòmic, i d'aquella època daten els monuments musulmans més antics que han arribat fins a nosaltres.

Cap a finals del segle ix, els Aghlabites traslladaren la capital a Tunis, la importància de la qual creixé considerablement sota la dinastia dels Hafside, que en 1211, havien substituït la dels almoravits, antecessors seus. Plaça comercial de primer ordre, fou llavors quan es construïren els seus suks i algunes de les actuals portes de les muralles. La seva població, segons hom diu, sobrepassava a la del Caire.

Els Hafside governaren el país fins a principis del segle xv, i ben poc mancà per a que un dels califes d'aquesta puixant família, Abu Faris Abd-el-Aziz (1394-1433), no fes, a profit seu, la unitat de la Berberia, puix que el soldà de Fes li era tributari i el de Tlemcen li devia vassallatge.

Durant l'edat mitjana, el regne de Tunis tingué constants relacions comercials i polítiques amb Catalunya. Diu en L. Nicolau d'Olwer (1) «que per espai de més de dos segles, la Tunísia estava sota una mena de protecció del comte de Barcelona. Ell era qui triava el cap de les tropes cristianes soldaderes dels Hafside, les quals enlairaven arreu, en pau i en guerra, les quatre flames de la senyera comtal, que els tunisencs havien de respectar i guardar, així com aquella del rei de Tunis. Demés, Tunis pagava al comte-rei un tribut, cobrador per un oficial català, sobre la renda de duanes. I no cal dir com les lluites dinàstiques, mai no escasses en els pobles musulmans, ampliaven el camp d'intervenció en la política interior de Tunis, la qual intervenció permetia de millorar els tractats.

(1) *Per terres de l'Islam*. «La Publicitat», diari.

En Muntaner reconta un fet de l'any 1281, quan Corral Llança entrà a Tunis, i hi imposà com a rei Abu-Ishac (Mirabusac). Els catalans duïen llur senyera, i en Corral Llança *no la volc metre per lo portal, ans la mès sobre la torre del portal*. Quin era aquest portal, testimoni de l'orgull dels nostres? Era, jo crec, - diu En Nicolau d'Olwer -, el Bab-el-Bahar o Portal de Mar, entrada principal de la Medina, obert damunt la placeta de l'antic barri franc».

Els turcs enderrocaren la dinastia dels Hafsides, en 1574, data que marca també la fallida de la intervenció de la monarquia espanyola dels Austries a Tunis. El país fou governat per un dey, i la ciutat restà la capital d'un Estat turc que més o menys depenia del soldà de Constantinoble.

A començaments del segle XVIII, una revolució militar va fer caure el poder dels deys i Hasain-ben-Alí, féu triomfar el predomini dels Beis i de la dinastia que porta el seu nom, els successors del qual regnen encara a Tunísia amb un poder més nominal que no pas efectiu, puix qui governa de veritat és el Resident francès, en virtut del Protectorat que exerceix França sobre el país.

Per a la història de l'Art, esdevé la Tunísia un dels països on es poden estudiar més varietat d'estils arquitectònics i artístics. La sèrie comença amb els monuments megalítics, formats per grossos blocs de pedra sense desbastar, els quals es troben a l'interior del país, dalt de les muntanyes i dels serrats. Vénen després els imposants mausoleus de l'època pre-romana, destinats als prínceps berebers, més ben dit, caps de tribu, els reguli, com els anomenaven els romans; a continuació, s'han d'esmentar les importants restes de l'època púnica i, darrera seu, els admirables monuments de tota mena, bastits pels romans, i les basíliques i fortalises aixecades durant la dominació bizantina. Els vàndals sembla que no deixaren en el país cap rastre arquitectònic. Finalment, apareix l'art musulmà local, influït poderosament per l'Orient i per les diferents civilitzacions que passaren per la Ifríquia.

L'art hispano-morisc, hi féu sentir també la seva influència portada pels andalusos que, a partir de mitjans del segle XIII i a mida que progressava la conquesta cristiana, abandonaven la Península ibèrica. La presència en el país d'un gros nombre de fugitius, molts dels quals era gent adinerada i altres posseïdors d'una gran cultura, féu que imposessin llurs gustos i costums en la seva nova pàtria. Arran de l'expulsió dels darrers moriscos per Felip III, en 1609, prop de 70.000 persones de tots estaments es refu-

giaren a la Tunísia. Els rics i tots aquells que tenien una certa representació restaren a la capital, on encara avui dia hi ha un carrer que en diuen dels andalusos. Els altres emigrats es repartiren en diferents indrets del país i fundaren, inclús, algunes noves poblacions habitades exclusivament per aquests fugitius.

Com no podia menys de succeir, la influència de l'art turc en totes les seves manifestacions, hi és ben palesa en molts dels monuments bastits durant els darrers segles. Els corsaris, que no pas tots ells eren turcs, puix que n'hi havia molts de cristians, establerts en el país per tal de dedicar-se a aquesta productiva indústria, també hi portaren diferents influències forasteres i, més que res, donaren a l'art tunisenc els mitjans de desenrotllar-se. Tunis, enriquida per la pirateria, s'embellí esplèndidament. En els últims temps, el seu progrés ha continuat d'una manera ascendent i, en l'actualitat, Tunis compta amb una població de 200.000 habitants.

La ciutat es troba al fons d'un grandios i magnífic golf, en la vorera interior d'una llacuna litoral anomenada El-Bahira o llac de Tunis, el qual comunica amb la mar per l'estreta boca situada prop de la Goleta. Un canal de 10 quilòmetres de llargària, permet l'accés dels grossos vaixells al port, construït modernament amb grans despeses.

A Tunis dues ciutats es troben juxtaposades sense confondre's, puix s'ha tingut el bon encert de construir la ciutat moderna al defora dels barris indígenes, els quals així no han perdut res de la seva originalitat. Una gran avinguda, llarga de 1.500 metres, batejada successivament amb els noms de Jules Ferry o de la Marina, plaça de la Residència i avinguda de França, agafa tota la llargària de la població europea, des del port fins al Bab-el-Bahar o Portal de Mar, anomenat actualment Porta de França. Un ample i llarg carrer transversal talla, aproximadament a la seva meitat, aquesta avinguda.

L'accés a la ciutat antiga és bastant més complicat. Comença la Medina, o barris indígenes, a la Porta de França, darrera de la qual hi ha la plaça de la Borsa, centre del barri europeu o franc, abans d'instalar-se els francesos en el país. Al mig de dita plaça, s'aixeca l'estàtua del cardenal Levigerie, l'apòstol de les obres catòliques a l'Àfrica del Nord. A la mateixa plaça, s'obren dos carrers paral·lels, el de la Kasba i el de l'església, que menen a la Kasba, fortalesa situada a l'altre extrem de la ciutat. A banda i banda de la Kasba, s'estenen les muralles, les quals no sola-

ment enclouen la ciutat antiga, sinó que també els seus ravals, solament separats ambdós nuclis per amples *boulevards* que fan de camí de ronda i marquen el primitiu recinte murallat que prenia gairebé la forma ovalada. Nombrosos portals, alguns d'un gran valor arqueològic, i llenques de muralles, acaben de fer remarcar l'antic perímetre, dintre del qual hi ha les principals mesquites, el palau beilical de Dar el-Bei, la Biblioteca i els Suks. El Palau beilical conté alguns sumptuosos departaments i pot visitar-se cada dia, llevat del dilluns, en què el bei hi dona audiència. Aquest indret de la ciutat estava ocupat, mig segle enrera, per les famílies de l'aristocràcia, els palaus dels ministres i els dels personatges. Gairebé tots aquests edificis han estat enderrocats o serveixen per a altres fins.

Els musulmans de Tunísia demostren una quisquillositat bon xic fanàtica per als principis corànics, la qual cosa fa que no permetin l'entrada dels cristians en llurs mesquites, amb la sola excepció de les de Kairuan, i encara per certa circumstància que explicarem en el seu lloc. Ens acontentàrem, doncs, de veure-les pel defora, que és precisament per on esdevenen menys interessants. La mesquita principal o de l'Oliver (Djama ez-Zituna) va ésser fundada en 732, però la major part de les diferents construccions de què consta, daten del segle XIII i del XV. El minaret, alt de 44 metres, fou totalment reconstruït en 1894. La Gran Mesquita és un renomnat centre d'estudis teològics i de dret musulmà.

Són en gran nombre les mesquites que posseeix Tunis, entre les quals són remarcables la del Ksar, del segle XI o XII; la de la Kasba, la qual, segons una inscripció en caràcters cúfics, és del segle VIII, amb un minaret de bon estil; la de Sidi Yussef, situada en el carrer Sidi Ben Ziad, tocant al palau del Dar el-Bei. Fundada aquesta darrera per Yussef Dei (1610-1637), porta el seu nom i conté la seva tomba. El minaret octogonal s'aixeca sobre d'un basament quadrat, sense cap decoració; està coronat per una plataforma resseguida d'una balconada, i acaba amb una mena de llanterna surmontada per una teulada de forma piramidal. Un altre minaret, molt semblant al que acabem d'esmentar, és el de la mesquita d'Hammuda Bei, situada en el carrer Sidi Ben Arus; acabada en 1654, conté també la tomba del seu fundador.

De passada assenyalarem altres edificis de caràcter religiós com són les qubbas (monuments funeraris), les zauies (hostals per als pelegrins o hospicis), i les escoles (mederses). Alguns

d'aquests edificis tenen el seu minaret i es confonen sovint amb les mesquites. Un dels susdits monuments funeraris, és la qubba o turbé - com s'anomenen també aquests edificis seguint la moda turca - de Sidi Qàsim el-Jalizi, important personatge andalús que morí a Tunis en 1497. Era un sant home i pels seus mèrits espirituals va ésser molt considerat pels primers califes Hafside, de tal manera, que aquests es feren construir llurs tombes prop de la d'aquell. Segons Mr. Georges Marçais (1) dita qubba no és solament un edifici remarcable, sinó que és també un document de gran vàlua per a la història de l'art tunisenc.

A la majoria dels turistes que visiten Tunis, els atrau, més que res, els seus vells suks, alguns dels quals es remunten al segle XIII. Tot aquest barri està format per carrers estrets i tortuosos, plens d'arcs i de voltes construïdes d'obra o bé amb cobertes de fusta.

Com passa arreu en els països de Llevant, cada ofici té el seu carrer propi i els industrials treballen a la vista del públic en llurs petites botigues, situades un graó més alt sobre el pla terreny del carrer. També hi ha alguns magatzems relativament grans, que venen tota mena d'objectes, en particular robes i catifes de fabricació local i de llunyans països. En aquests magatzems subsisteix encara el costum d'obsequiar els compradors amb cafè i cigarretes perfumades.

Resulta també interessant la visita dels suks, puix que allí és on millor es poden observar els tipus i la manera de vestir dels indígenes. Molts homes van vestits a la llarga, amb barnús, com els argelins, però són majoria els que porten calça curta i guardacòs, obert per tal de deixar veure l'hermilla brodada. Tots van amb el cap cobert amb el tradicional casquet roig i borla de la mateixa color o negra. Les dones no en tenen prou d'anar embolcallades de cap a peus, que també es tapen la cara amb una careta de tafetà negre que les fa aparèixer d'un fals aspecte de dones de raça sudanesa. En veïrem algunes, molt poques i que semblaven ésser damiselles, que anaven vestides a la moda parisenca amb faldilles curtes, mitges de seda i sabates de taló alt, però portaven també la cara tapada amb l'horripilant careta negra i el cap cobert amb un espès vel. No cal dir com era d'estrany l'efecte que produïen.

Els jueus formen a Tunis una població molt nombrosa, la qual

(1) *Manual d'Art Musulman*. Volum I.

viu en un extens barri de la Medina. Els homes vesteixen a l'europea, però algunes dones jueves porten vesta i folgats pantalons.

Alguns dels suks, més que no pas els altres, són especialment característics. El suk Et Truk o dels sastres, està cobert d'una galeria sostinguda per encavallades de fusta i les botigues enquadrades per columnes pintades. En el suk dels Vestits, les voltes, d'obra, descansen sobre feixugues columnes i capitells antics pintats de colors molt virolats, verd i roig, que són els de la ciutat. A la meitat del suk El Berha, una petita plaça quadrada assenyala l'indret on antigament hi havia el mercat d'esclaus. Esmentarem també la Biblioteca pública, situada entre el carrer de l'Església i el suk El Attarine o dels perfumistes. L'edifici de la Biblioteca havia estat una caserna, amb un gran pati amb arcades, única cosa que poguérem veure. Les botigues dels perfumistes són les més luxoses de les dels suks; no són pas més grans que les altres i fins algunes han modernitzat llur aspecte, però n'hi ha que han restat fidels a la decoració local de plafons de talla amb dibuixos geomètrics daurats i pintats. Asseguts darrera un petit taulell, us saluden afablement i us ofereixen llurs articles amb molta polidesa.

No era solament mera curiositat allò que ens portà a visitar els suks, sinó que tenia per a nosaltres un interès més pregon, per tal com en aquells indrets En Joaquim Miret i Sans descobrí la tomba del tan discutit Fra Anselm Turmeda, el cèlebre frare i escriptor que, després de deixar els hàbits monacals, se n'anà a Tunis, i es convertí a l'islamisme, i esdevingué bentost un personatge influent sota el patronatge dels califes Hafsides.

S'havia suposat, primerament, que la tomba d'En Turmeda era la caixa rectangular de fusta pintada que hi ha en el suk Sekadjina o dels Basters, col·locada al bell mig d'aquell estret carrer a tall de túmul, el qual descansa sobre un basament de marbre amb inscripcions aràbigues. Pertany, però, a un altre sant home musulmà, a Sidi ben-Ebdellah.

La vertadera tomba de Fra Anselm és, segons En Miret i Sans, (1) la petita qubba quadrada, amb cúpula de mitja taronja, que es troba a un costat de la placeta irregular que s'obre a la sortida de l'esmentat suk dels Basters. Afegeix l'alludit escriptor, que quan morí En Turmeda, el qual havia adoptat el sobrenom d'Abdallah

(1) Joaquim Miret i Sans, BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. Vol. XX. Any 1910.

ibu Abdallah, no estava encara urbanitzat aquell indret i el que avui és suk dels Sellers, era en el segle xv un cementiri. En eixamplar, en el segle següent, aquell cantó de la ciutat, feren desaparèixer el fossar, però respectaren les tombes dels dos homes eminents allí soterrats, les quals constituïren dos marabuts o mausoleus sagrats i molt venerats.

Un altre dels barris de més intensa vida indígena, és el de Bab-Suïka i plaça Halfauïna. Els seus habitants no són pas grans senyors, sinó petits industrials i gent pobra. El barri hebreu s'estén per aquell costat de la població, on es veuen moltes dones que, per llurs folgats pantalons, donen a entendre que són jueves. Ultra algunes fonts públiques de bonic efecte per llur decoració de faiances amb dibuixos pintats, hi ha també en aquest barri algunes cases que, dintre llur senzillesa i gust propi del país, tenen un aire que les fa atractívoles a la mirada.

En els afores de la ciutat, cap al Nord, hi ha el *parc del Belvédère*, admirablement situat en els vessants d'un tossalet de 82 metres d'altitud, des del cim del qual es disfruta d'un dels millors panorames de Tunis i del seu golf.

Dalt d'un replà del turó, darrera de la porta principal del parc, s'aixeca el *pavelló del Belvédère*, elegant edifici d'estil àrab modernitzat, on es pot prendre cafè i d'altres consumacions.

En un indret mig amagat per la ufanosa vegetació, ha estat reedificada, pedra per pedra, una Midhà (sala d'ablucions que hi ha a l'entrada de les mesquites), que es trobava en el suk et-Truk o dels turcs. Data de la primera meitat del segle xvii, del temps de Yussef dei. En resten tres departaments col·locats en filera: el primer sembla que feia de vestibul i forma un passatge cobert, gairebé quadrat, resseguit de dues banquetes, altes de 50 centímetres. Uns arcs sostinguts per columnetes decoren els seus murs, els quals estan revestits de marbre a la part superior, i de plaques de guix endurit, amb dibuixos en els timpans. La segona cambra està enquadrada per pòrtics que descansen sobre quatre columnes. Sota els pòrtics laterals, hi ha 18 seients de pedra, on devien asseure's els fidels per tal de fer llurs ablucions. L'última sala, conté també 14 seients que tenen al davant un regueró de marbre. Aquesta petita construcció produeix un bonic efecte, que completen encara les enredaderes i flors que s'arrapen pels seus murs.

Un altre edifici, situat en el mateix parc, supera en art i en bellesa al darrerament esmentat. Ens referim al quiosc que, proce-

TUNIS. BAB MENARA: UNA DE LES ANTIGUES PORTES DE LA MEDINA

Cl. G. Roig

SIDI BU SAÏD. VISTA PANORAMICA VERS CARTAGO.
EN DARRER TERME LA POBLACIÓ DE LA GOLETA I EL GOLF DE TUNIS

CARTAGO. RUÏNES DE L'AMFITEATRE

KAIRUAN. INTERIOR DE LA GRAN MESQUITA

Cl. G. Kulg

dent del *palau de la Manuba*, ha estat muntat de bell nou i restaurat en el *Belvédère*. Aquest quiosc, d'enginyosa planta, es compon d'una cúpula que s'aixeca sobre trompes, les quals a llur torn, descansen damunt de quatre columnes. Per tres dels seus costats, s'obren esveltes galeries que donen a l'exterior, mentre que, pel quart costat, el quiosc s'estén i forma una espaiosa cambra que fineix amb una mena d'absis o alcova, on es col·locaria el bei en diades de recepció o bé quan administrava justícia. Les columnes, amb capitells dòrics, arrenquen des del sòl o de sobre de la banqueta que envolta les sales, i suporten grans arcs en plena cintra i d'altres de més petits recti-curvilinis de tres lòbuls. Els murs estan revestits de plaques de marqueteria de ceràmica o de faiances tunisenques, i les voltes i els arcs són enterament recoberts de pasta de guix amb una gran varietat de dibuixos i enllaços de molta fantasia. L'enrajolat és de marbre blanc i la color blanca domina arreu, contrastada solament per les faiances de tons clars dels murs i els vidres de colors dels petits finestrals de sota de la cúpula. En conjunt, resulta aquest quiosc un vertader joiell de l'art local. Davant seu, hom s'imagina l'estil que deu regir en el palau de la Manuba, el qual no és accessible al públic, per formar part d'una caserna construïda en 1798 per Hammuda Paixà, actualment convertida en caserna d'artilleria.

La Manuba és una aglomeració de palaus-xalets envoltats de jardins que eren antigues residències principesques o de ministres beilicals. Es troba a uns sis quilòmetres a l'Oest de Tunis.

Entremig de la ciutat i de l'esmentada barriada de la Manuba, hi ha un antic palau anomenat del *Bardo*, alguns departaments del qual són obra d'Alí Paixà (1740-1755). Textos antics proven, segons Mr. Georges Marçais (1), que el Bardo havia estat ja residència principesca sota els Hafsides. Els beis afegiren al primitiu palau altres edificis envoltats d'un recinte franquejat de torres i bastions. Una part d'aquestes construccions, han estat enderrocades i en el seu lloc s'han plantat bonics jardins. Hom hi pot veure encara una caserna, un elegant pavelló, el museu *Alaoui*, uns banys i una petita mesquita.

Una escala ornada de lleons de marbre, treball italià de no gaire empenta, mena a una bonica galeria amb columnes, al fons de la qual s'obre el palau beilical, on el sobirà dóna recepcions en les grans diades musulmanes. Les cambres es desenrotllen al vol-

(1) Obra esmentada.

tant de dos patis porticats; la gran sala de festes està decorada completament a l'europea i esdevé d'un gust força dubtós, puix, en certa manera, sembla la sala d'un dels nostres envelats. A tot el volt dels seus murs, hi ha retrats de sobirans d'Europa i de beis, amb la particularitat que el retrat del bei actual és pintat, segons diuen, per les seves pròpies mans. Un saló, dit dels *Miralls*, ofereix un aspecte més escaient i ric.

Anàlogues disposicions que el palau beilical, presenta l'edifici de l'antic harem, en el qual hi ha instal·lat el *Museu Alaoui*. Inaugurat el 7 de maig de 1888, és, sense cap dubte, el més important dels museus de l'Àfrica del Nord. Es compon de dues parts: l'una, la més gran, consagrada als monuments de l'art antic, i l'altra, reservada als objectes d'art àrab. La majoria d'aquestes darreres col·leccions, estan exposades en un petit palau, anexe a l'harem del Bardo, però de construcció més antiga.

L'entrada del museu Alaoui, forma un llarg vestibul reservat a la secció epigràfica llatina i grega. Al fons de tot, es veu una estàtua de la deessa de l'abundància, obra del segle II després de J.-C. A mà dreta del vestibul s'obre la primera sala, reservada a les antiguitats líbiques, amb el seu curiosíssim alfabet que fins no fa gaire empraven encara els Tuaregs del Sahara. Altres sales, repartides en gran nombre entre el terreny pla i el primer pis, contenen importants restes púniques i mosaics, estàtues, esteles, sarcòfags i altres objectes de les èpoques romana, grega i cristiana. Pel que fa referència a mosaics, solament alguns museus d'Itàlia poden vantar-se de posseir-ne en major nombre i més importants.

Quatre sales situades en el primer pis, esdevenen particularment interessants per contenir les notables obres d'art, pescades prop de Mahdia, localitat situada en la costa oriental de la Tunísia, entre Susse i Sfax. Sembla que en el segle I de la nostra era, un vaixell, en el seu viatge del Piren a Itàlia, carregat de materials de construcció, de mobles i d'objectes d'art, naufragà en les costes d'Àfrica. Uns pescadors d'esponges el trobaren a 39 metres de fondària dintre de la mar i en recolliren els objectes de bronze, de marbre, de plom i de terra cuita que estan exposats en dites sales. Algunes estatuetses de bronze són, sobretot, d'una gran vàlua artística.

El que era gran pati de l'harem, conté els mosaics i les estàtues de majors dimensions, trobats en diferents indrets de la Tunísia, com l'Apol·ló Atharid, a Bulla Regia, i l'Herculi, a Thurgo Majvs, i moltes d'altres.

Abandonàrem amb recança el Museu del Bardo amb el propòsit, però, de fer-hi una altra visita quan tornéssim del nostre viatge per l'interior del país.

No molt lluny del Bardo, en direcció a Tunis, es troben una sèrie d'imposants arcades pertanyents a l'aqüeducte romà construït vers l'any 136, després J.-C., per l'emperador Adrià per tal de captar i conduir a Cartago l'aigua d'una abundosa deu la qual neix al peu de la muntanya de Zaghuan. Donarà una idea de la importància de dita construcció, el fet que la distància que separa Cartago de Zaghuan és aproximadament de 80 quilòmetres, però l'aqüeducte, a conseqüència dels revolts o marrades que deu fer, obligaren els enginyers antics a donar-li una llargària total de 132 quilòmetres. Es diu que va ésser restaurat durant la dominació espanyola en el segle XVI. Tindrem ocasió d'assenyalar més endavant altres restes existents d'aquesta colossal obra.

En un baix serrat que s'aixeca entre el camí del Bardo i el Sebkhha - és - Sedjumi, maresma salnitrosa situada al Sud-Oest de Tunis, hi ha restes d'antics forts, part dels quals sembla que daten de l'ocupació espanyola. Aquesta atribució, la corrobora el nom que porta un d'aquests forts: bordj El-Andalus, que significa fort dels espanyols. Des del cim del serradet, es domina tota la ciutat, amb el barri antic de la Medina a primer terme.

CARTAGO

Dos matins, en dies distanciats, dedicàrem a visitar les ruïnes de Cartago. La primera vegada hi anàrem per la carretera que ressegueix tota la vorera Nord d'El Bahira o llac de Tunis, i el segon dia amb el tramvia elèctric que travessa el llac per la seva meitat, seguint el dic o terraplè esquerre del canal marítim que permet que puguin ancorar en el port els grans vaixells.

En deixar la ciutat, la primera població on s'atura el tramvia és *La Goleta*, situada en una llengua de terra sorrenca que separa el llac de la mar, i es comuniquen ambdues aigües per mitjà d'un canal, tallat en dita llenca de terra, des de la més alta antiguitat.

La Goleta ha estat sempre una ciutat essencialment marítima i molt cobejada per tots els pobles que han volgut intervenir en la Tunísia. Presa en 1533 i poderosament fortificada per Carles Quint, esdevingué el principal punt de sosteniment de la dominació espanyola en el país, i, malgrat haver estat reforçades les seves defenses per don Joan d'Àustria, en 1573, després de la

batalla de Lepant, un any més tard, caigué altra vegada en poder dels turcs.

La ciutat comprèn dues parts: la Goleta vella, al Sud, on, a la vorera dreta de l'antic canal hi ha un palau i unes drassanes beilicals abandonades, i en la vorera esquerra, una kasba, vella ciutadella hispano-turca. També hi ha en aquest indret de la població, una mesquita que té al davant un extens camp de maniobres.

Més enllà de la Goleta, el tramvia, així com també la carretera, prenen la direcció Nord passant entre la mar i les altures que corona la catedral de Cartago. Rialleres barriades formades per xallets moderns, rodejats de jardins, es van succeint a tot el llarg del trajecte, durant el qual es deixen enrera les estacions de Salambó, - nom de l'heroïna de la celebrada novel·la de Flaubert, - i la de Duar Ech Chott, a la dreta de la qual hi ha els antics ports púnics.

El paisatge esdevé d'una bellesa sorprenent, però, en canvi, s'hi troben a mancar les siluetes clàssiques de les ruïnes i hom queda de bell antuvi decebut. Chateaubriand, que a la tornada del seu viatge a Palestina s'aturà a Cartago, en descriure la impressió que li produïren les ruïnes de la famosa ciutat, diu que les mirà sense poder endevinar-les, puix estaven tan colgades que no sobreixien gaire del sòl.

Roma, després d'anorrear el poderiu marítim de la seva rival, no li perdonà tampoc la riquesa, i la sentència del vell Cató, el *Delenda quoque Carthago*, - cal destruir Cartago - fou acomplida. Per això, la vella colònia sidoniana, convertida per la fugitiva germana de Pigmalíó, rei de Tir, en una factoria en 814 abans de J.-C., la qual factoria, més tard, esdevingué el gran empori cartaginès, va ésser estretament assetjada i, malgrat la seva memorable resistència, sucumbí finalment i fou arrasada pels legionaris d'Escipió.

Un segle després, el mateix poble que havia decretat la destrucció de la ciutat púnica, en bastí una altra sobre les seves ruïnes, esdevinguda bentost l'opulent capital administrativa de la província romana de l'Àfrica del Nord. El seu desenrotllament en tots els ordres fou considerable, inclús en l'època cristiana, en el temps de la qual s'hi comptaven vint-i-dues basíliques, i llur patriarca mereixia tanta consideració, que únicament el sant Pare el sobrepassava en categoria. Era, per consegüent, un fogar religiós importantíssim, que illustraren els noms de Tertulià i de Sant Cebrià. Després, com si un fat malastruc planés sobre aquell lloc, tot va desaparèixer sota el pes dels anys i de la barbàrie dels vàndals i de les

hordes musulmanes. Durant molts segles, Cartago solament ha estat una inacabable pedrera, d'on han extret tota mena d'objectes, no solament destinats a bastir ciutats de la Tunísia, com la seva capital i Kairuan, sinó també per ornar edificis públics d'Europa, tals com les catedrals de Pisa i de Gènova.

Bona part de la glòria d'haver fet reviure l'antiga Cartago, es deu a l'eminent cardenal Lavigerie, puix quan va plantar la seva crossa dalt el turó de Byrsa tot estava, si fa o no fa, tal com havia descrit en Chateaubriand. Un savi col·laborador d'aquesta gran obra ha estat el Pare Delattre, el sol nom del qual evoca 40 anys seguits de metòdiques excavacions que han permès d'assenyalar l'emplaçament de nombrosos edificis de tota mena, el recull de magnífiques obres d'art i un nombre extraordinari de petits objectes que han donat a conèixer els ritus i costums d'aquell antic poble, tan poc conegut fins aleshores, com era el cartaginès. El notable Museu Lavigerie, creat pels Pares Blancs en llur convent, construït al costat de la catedral de Sant Lluís o arquebisbal de Cartago, és, segurament, el més important del món quant a objectes de procedència pròpiament púnica.

Una de les peces més sorprenents és la imatge esculpida de la sacerdotessa Arisathbaal, muller del gran sacerdot Melgarthilles i obra segurament d'un artista grec. Representa, aquesta figura, una dona jove en la plenitud de la bellesa. Va vestida amb una túnica en la qual s'endevina encara el seu colorit rosat. Corona el seu front una diadema en forma de cap d'esperver i un vel enquadra el seu rostre delicat. Al seu costat, per una paradoxa, els Pares Blancs han posat el propi esquelet de la morta. És una dona vella, la boca de la qual no serva més que dos incisius i sembla talment que rigui amb un riure macàbric. El marit d'aquesta dona, el gran sacerdot, està també representat en una estàtua de marbre d'una admirable expressió.

El poble púnic enterrava els seus morts dintre de pous, alguns dels quals arriben a tenir fins 20 i 25 metres de fondària. Les cambres mortuòries estan buidades a la roca viva, com les egípcies, i n'hi ha tres o quatre de superposades lateralment a cada pou. Aquestes tombes pertanyen al segle VII abans J.-C.

De l'època romana, posseeix també el museu remarcables exemplars d'escultura i d'altres obres d'art que denoten la importància que assolí la ciutat en aquell temps.

El Pare Delattre, en persona, ens acompanyà en la visita que fèrem al museu. És un vellet molt simpàtic, una mica corbat pel

pes dels anys, i en sentir-li explicar la procedència de molts dels objectes, la majoria recollits per ell mateix, hom s'adona de seguida de l'amor amb què se'ls mira. Com el gran bisbe africà Lavigerie, porta sobre els hàbits monacals el barnús blanc dels musulmans i el cap cobert amb el fes o casquet vermell. De la mateixa manera vesteixen tots els PP. Blancs.

El turó o serrat de Byrsa era l'Acròpolis, el cor de la vella ciutat. Actualment, només hi ha convents i esglésies. La catedral de Cartago és un edifici d'estil morisco-bizantí, de grans proporcions i de certa monumentalitat, sobretot vist des de distància. Darrera de la catedral, al bell mig del jardí del convent dels PP. Blancs, s'aixeca la capella de Sant Lluís, en l'indret de la qual, segons la tradició, morí de la pesta aquest rei francès i molts dels seus cavallers.

La visita als monuments antics escampats en l'extens perímetre de la ciutat antiga, no és pas sempre avinent, puix són en gran nombre els que es troben dintre de propietats particulars. Les restes de l'època fenícia no són pas nombroses; la majoria dels existents són romans i bizantins però, no n'hi ha cap que pugui donar-ne una idea completa, com no sigui, en part, les cisternes de la Malga i la font de les 1000 àmfores, grandioses construccions potser púniques en llurs principis, però molt ampliades pels romans.

JOAN ROIG I FONT

(Continuarà)

Costums populars de Barcelona

(Acabament)

DIA 25. Nadal. Diu un vell proverbi que les *festes grosses comencen per la vigília*. A Catalunya, com a tots els països cristians, la festa de Nadal és sense dubte la més sobresortint del calendari, i, com ja hem pogut veure pel que hem dit en parlar de les fires, els nostres avis la començaven no ja la vigília, sinó uns dies abans. En efecte, fins a nosaltres han arribat encara ben vivents diversos costums propis dels dies anteriors

Les bones festes

al de Nadal. De tradició pagana ja ve el costum de fer-se presents en tal dia, i també el de saludar-se i felicitar-se entre les persones de major estima i de més gran amistat, puix els gentils celebraven en aquest dia el solstici hivernal. Era vell costum que els industrials fessin alguna presentalla als clients, costum encara vivent, però amb els papers canviats, puix abans eren els servents

d'aquests els qui obsequiaven al client; els forners donaven una coca ensucrada, que se solia anar a cercar en sortir de la Missa del gall a primeres hores de la matinada; els fideuers regalaven les pastes que es gastaven el dia de Nadal; els escombriaires, tota la verdura, si es tractava d'una casa on fessin poca brossa, però si en feien molta, com les quadres, donaven un parell de grossos galls o capons. Avui, al contrari, els dependents d'aquests industrials ofereixen una felicitació a canvi d'una remuneració. Les felicitacions ofertes abans eren força més interessants i boniques que les d'avui, i constitueixen uns documents veritablement interessants.

Les bones festes

L'alegria pels carrers en anar i venir de la Missa del gall

De molts dies abans, els vellets i captaires esguerrats es reunien en grans colles i formaven chors i orquestres populars de més de vint cantaires i músics d'ambdós sexes, i corrien pels carrers cantant cançons de Nadal, acompanyant-se amb els instruments corrents i, demés, amb panderos, ferrets, castanyoles, simbombes i altres instruments fàcils de tocar per gent ignorant de música. Constituïen una nota típica molt curiosa i interessant. Fa poc més de deu anys que l'Ajuntament va posar un impost als ceguets pidolaires que formaven grup, lliurant-los de la gabella solament en el cas d'anar d'un a un. Aquesta fou la causa de la desaparició d'aquestes orquestres o chors populars.

La nit de Nadal poc es dormia; ja deia un vell proverbi que *no més es posava mitja cama al llit*. En haver sopat, l'element jove es llançava al carrer armat de tamborins, simbombes, panderetes, ferrets i altres instruments, i anava per les cases dels veïns tocant i cantant per saludar-los amb les bones festes i desitjar-los un bon Nadal. En les cases més piadoses, abans de sortir de casa, el més vell parava la taula amb tres tovalles, que simbolitzaven la Santíssima Trinitat, al damunt de les quals es distribuïen tretze pans ro-

L'alegria pels carrers en anar i venir de la Missa del gall

dons, un de major que els altres, el qual simbolitzava Jesús amb els dotze apòstols; damunt de cada pa es clavava un brot de murtra.

Cap a les onze, la gent es llançava al carrer per anar a Matines, les quals duraven dues i fins tres hores, i després se celebrava la missa dita del gall, ja entrada la matinada. Les esglésies guardien els altars amb hòsties de colors i brancatge, que donaven al temple un aspecte molt especial. Enmig de l'altar solien posar un bressolet amb una nina, que simulava l'infant Jesús, la qual tots anaven a adorar. Durant l'ofertori s'engegaven ocells. Molts dels concurrents anaven al temple proveïts de gàbies amb ocells per fer-los cantar en aquell moment.

L'alegria pels carrers en anar i venir de la Missa del gall

A la nit començaven les *llibertats d'orgue*, segons les quals l'organista podia tocar tot allò que li passés pel magí, des de la cançó popular més tendra i harmoniosa, fins al fandango i a la cobla de moda més esgarriposa. Aquestes llibertats duraven fins al dia

La mort del gall

de Reis i solien usar-les entre verset i verset. El poble s'entusiasmava quan les cançons li eren conegudes, les quals sovint cantava a chor improvisat, acompanyant-se d'instruments senzills. S'armava un guirigall que no tenia gaire de religiós i potser un xic massa de profà. Els qui més amics eren d'aquesta mena d'expansions populars, eren precisament les ordes monàstiques de regla més estreta i rigorosa, les quals aquesta nit es lliuraven a la major gatzara.

En les grans esglésies, com la Catedral, Santa Maria, el Pi i altres, augmentava la gatzara el fet que la carassa de sota l'orgue roncava fortament i obria i tancava la boca i els ulls fent estrafolàries ganyotes i contorsions, llançant abundor de confits

L'alegria pels carrers en anar i venir de la Missa del gall

La mort del gall

Portant el gall al forn

per la boca, que la mainada s'atropellava per agafar. Aquesta expansió popular va perdre tot el seu gran caràcter després de l'any 1835, en què per la supressió de les ordes monàstiques, deixà de celebrar-se aquesta missa en les esglésies conventuals.

Eixint de missa, la gent es donava a la més joiosa expansió. Es reunien en grans colles i voltaven pels carrers al so de música rústega, cantant i fent gatzara. Abans de tornar a casa solien visitar el forn on compraven el pa, i el forner feia ofrena de coca ensucrada. Les mestresses de casa no solien concórrer a la missa del gall. Es quedaven a casa a fer els preparatius culinaris per a la festa de l'endemà, especialment el coure el gall, a l'ast o com fos. De retorn la família a casa, es feia el tast del gall, ja gairebé

cuit, i tothom donava el seu parer. En les cases on guarnien un petit pessebret sense pretensions de rebre visites de gent forastera, es feia la inauguració, i en les cases en què hi havia mainada es feia cagar el tió. Era costum que el més vell de la família present, ruixés el tió amb un xic de vi blanc abans de fer-lo entrar en funcions. L'espectacle solia fer-se a la cuina o al menjador, i consistia en posar un tronc de fusta en sentit diagonal recolzat a terra per un cap, sostingut el contrari damunt un lloc un xic alt. El tapaven amb una manta, i la mainada, armada de bastons, pegava al tió amb tota la força al so d'una cançoneta amb nombroses variants, de la qual és l'expressió més simple la que diu:

*Caga tió
sí no et dono un cop de bastó.*

i la que hem trobat més llarga:

*Tronc de Nadal
posarem el porc en sal,
la gallina a la pastera
i el pollí a dalt del pi;
toca, toca, Valentí;
ara passen bous i vaques
i gallines amb sabates,
els capons amb sabatons,
la Maria en fa torrons,
en Quimet els ha tastat
si són dolços o salats.
—Marieta, posa-hi mel,
Marieta posa-hi sucre,
que seran un xic millor.
Caga, tió; caga, tió,
tió de Nadal,
que caga torrons
i pixa vi blanc.*

Mentre la canalla entusiasmada canta i pega al tió, el gran de la família que porta la facècia, col·loca d'amagat dels menuts torrons, neules, fruites i altres l·laminadures sota la manta que cobreix el tronc, fent veure que aquest ho ha cagat. La troballa produeix el major entusiasme entre la gent menuda.

Celebrada aquesta festa familiar, s'anava a dormir, ja ben entrada la matinada, no descuidant-se de deixar caliu als fogons i una cadireta baixa a prop, perquè la Mare de Déu hi pogués escalfar la robeta de l'infant Jesús si es dignava honorar la casa amb la seva visita, puix és creença estesa arreu de Catalunya que la Mare de Déu, portant el seu filllet als braços, visita les cases dels bons cristians i prop de la llar el bolca i li muda la robeta, i és tingut com una grossa heretgia el no deixar quatre brasetes al foc en anar-se'n a dormir; s'interpreta també com un mal averany.

De tots aquests bells costums poca cosa en resta: la missa del gall es pot donar com a desapareguda, els mercats estan oberts fins a mitja nit i són moltes les mestresses de casa que solen visitar-los per fer compres en haver sopat, moltes casades en companyia dels marits. L'element jove masculí sol acudir als mercats, tant per veure l'animació com pel goig de les empentes. També comencen a la tarda i al vespre, les maniobres culinàries preparatòries del dinar de l'endemà. Els pessebres són inaugurats en qualsevol moment, i es fa la festa del tió en les cases en què hi ha mainada. El que es conserva encara ben arrelat, és el deixar caliu al foc, però no la cadireta, per quan la Mare de Déu visiti la casa amb el seu tendre filllet.

Aquesta nit porta també les seves curioses preocupacions. Hi ha certs remeis que solament tenen virtut aplicats en tal nit, i, en general, es creu que totes les coses de caire curatiu són més virtuoses aquesta nit que les altres. També poden ésser revelades i comunicades les oracions màgiques de caire curatiu i virtuós en tot sentit, sense que el qui les comunica en perdi el do i el pugui obtenir el qui les aprèn.

Les persones nascudes aquesta nit, i majorment si és al bell punt de les dotze, hora en què, segons la tradició, va néixer Jesús, estan dotades de gràcies especials, tenen una creu al paladar i poden curar de gràcia; reben el nom de *saludadors*, perquè poden prodigar la salut sense medicaments; poden curar de ràbia amb només llepar la ferida; curen tota mena de llagues i fins la gangrena solament amb fer el senyal de la creu damunt la part malalta; veuen a través dels cossos opacs, com els *endevinetes*; poden descobrir en les persones les parts del cos malaltes; quan volen saber si una persona està atacada de ràbia, mirant al fons d'una palangana plena d'aigua, hi veuen la figura del gos o altra bèstia que hagi mossegat i encomanat el mal; poden apagar un foc, per

paorós que sigui, amb tres petits esbufecs, i poden tocar amb la llengua una barra roent de ferro sense por de cremar-se. Es'an immunitzats de les caigudes; poden, doncs, tirar-se amb tota tranquil·litat daltabaix d'un terrat sense por de fer-se mal. Per fi, en totes les coses estan dotats d'una gràcia i sort veritablement divinals.

Com que s'anava tard a dormir, el dia de Nadal, majorment els qui no tenien feina a la cuina, es llevaven tard. No se solia esmorzar per tenir més gana a dinar. El menú estava, generalment, format per escudella de pasta ben gruixuda (galets, macarrons de frare), una bona olla en què hi havia d'haver quatre menes de carn: moltó, bou, porc i gallina; era la més extraordinària de l'any, i l'anomenaven *olla de les quatre ordes de mendicants*; també solien fer-la el vespre del dimarts de Carnestoltes i per la celebració del sant del cap de família; però mai tan grassa ni abundosa com la de Nadal. El tercer plat era de carn de ploma (variava segons el rang de la casa) cuïta sovint al forn, amb prunes, pomes i altres fruites adequades. Les postres obligades eren torrons i neules ben remullades amb vi bo. Aquest àpat, que encara es conserva, era augmentat segons la situació econòmica dels comensals. Es procurava reunir al voltant de la taula tota la família més pròxima, deixant de banda odis i antipaties. En haver dinat, es jugaven jocs familiars; era molt poca la gent que sortia de casa; solien anar a comèdia, al vespre.

Hi havia gran interès en poder estrenar alguna peça de roba per poc important que fos, costum de què fa ressò el proverbi que diu:

*Per Nadal
qui res no estrena
res no val.*

També procuraven estrenar algun estre culinari o de la vaixel·la de taula, puix es creia que assegurava abundor i prosperitat de menjar per a tot l'any següent.

Ja des de molts dies abans es prodigava la caritat, tant en menjars com en robes i diners, a fi que fins els més pobres poguessin disfrutar de la joia de Nadal menjant bé, podent estrenar alguna peça de roba i podent disposar d'algun diner. Eren moltes les cases que convidaven algun pobret a dinar, especialment les acomodades, i estava molt arrelat el costum de demanar algun infant de l'Hospici els dies de Nadal i Sant Esteve. Les persones acomoda-

des solien fer donatius als Hospitals i asils i encarregar fornades de pa destinades als pobres.

Dia 26. Sant Esteve. És el Patró de tots els qui, sense ésser ordenats, intervenen en les coses de l'església: sagristans, campaners, escolans, cadirers, organistes, etc. En alguns indrets de Catalunya aquests elements celebren festes de caire molt extraordinari i típic; a Barcelona no n'hem trobat rastre.

Celebra la festa, la confraria dels Esteves, una de les que havia disfrutat de major predicament en la nostra ciutat. Estava integrada pels gremis de freners, basters, brocaters o brodadors i cuirers. Si es té en compte la gran importància que els treballs sobre couro, així com els de brocat havien tingut a Catalunya en l'edat mitjana, es tindrà una idea de la que en els seus bons temps havia disfrutat aquesta confraria, que, com tantes d'altres, avui és gairebé desconeguda.

La nomenclatura dels vells carrers de la ciutat encara ens conserva el record del seu establiment prop de la Catedral, com els de la Freneria i Brocaters; cal remarcar que el carrer dit avui de la Palla, per haver-se venut aquesta prop del mateix, quan el mercat estava establert a la Plaça Nova, havia portat abans el de Pergaminers, o sigui, dels que treballaven la pell i el couro.

Tenia altar propi en la Seu, i clau pròpia. Hi podien entrar per una porteta que donava a l'àbsida, sempre que ho desitjaven, sense haver de subjectar-se als costums generals del temple. Aquesta porteta que fou tapiada en temps que ignorem, encara es pot endevinar al final del carrer dels Comtes, davant mateix de la porta d'entrada al palau de la Corona d'Aragó. Pels voltants d'aquesta porteta tapiada es veuen adossades també a l'àbsida diverses làpides que assenyalen els enterraments de membres de la confraria en diferents èpoques, relativament recents, puix la més antiga és del segle XVII, quan ja la confraria havia perdut la seva preponderància.

Quan, pels canvis de costums, els gremis que integren aquesta confraria perderen importància, admeté tothom que volgués ésser-ne, mentre en fos considerat digne, i la menestralia barcelonina es va sentir orgullosa i satisfeta de figurar en la noble i acreditada confraria dels *Esteves*. Prengué aleshores un caient patriarcal i de singular bonhomia, que li donà un caràcter propi, que ha arribat fins al punt de crear un tipus de confrare, el *Senyor Esteve*, definit per En Santiago Rusiñol amb la seva famosa comèdia *L'Auca del Senyor Esteve*.

La confraria, actualment celebra un solemne ofici en la Seu, amb sermó, després del qual es fa una processó integrada pels confreres precedits pel Capítol Catedral i pel penó ensenya de la confraria. En record de la lapidació del Sant, les monedes ofertes en l'ofertori han d'ésser tirades a la bacina amb tota fúria, com ho foren les pedres damunt el cos del Sant. Abans era ofert pa beneït, que després de la festa era repartit als fidels, els quals en menjaven per a dinar amb la creença que preservava de mort violenta. En la tauleta establerta a l'àbsida per la confraria, demés dels goigs del Sant, es pot adquirir una graciosa fulla de caient popular en què es descriu un famós miracle obrat per Sant Esteve a favor de l'almirall català En Galceran de Pinós, quan la conquesta de Múrcia, extret dels llibrets antics de la confraria.

El matí del dia d'avui hom solia anar a passejar per les muralles; no per lluir com altres dies, sinó per fer un xic de gana. S'acostumava a dinar tard. El primer plat era *arròs de la catedral*, fet amb les restes del pollastre o aviram del dia anterior. També es procurava reunir al voltant de la taula molta gent; però no ja d'estret vincle familiar, com el dia anterior, sinó, demés de parents, coneguts i amics; era molt general que els padrins convidessin els fillols. De tarda es jugava, ballava i feia molta gatzara de caient íntim i familiar.

Dia 27. Els Sants Innocents. Segons la tradició bíblica als dos dies de nat el Jesuset, el rei Herodes, que tenia la pretensió d'ésser el primer i més poderós rei de la terra, tement que el nou nat amb la seva omnipotència arribés a eclipsar-lo, manà que fossin assassinats tots els infants de mamella que es trobessin. Seguidament sortí un eixam de soldats a complir les ordres reials. Hom diu que foren trenta mil els infants degollats. Escapà Jesús de la matança per haver fugit precipitadament els seus pares a Egipte. L'Església elevà aquests infants innocents a la categoria de sants, i els considerà com uns màrtirs precursors del Cristianisme. La festa és celebrada des de les dues de la tarda d'avui fins a la mateixa hora de demà, hores en què, segons la veu popular, les tropes d'Herodes feren de les seves.

A la Seu barcelonina es guarda el cos d'un dels Innocents sacrificats. Està guardat en una preciosa urna d'argent, i es venera en l'altar de la girola que toca a la porta de Sant Iu. El dia d'avui se celebra una festa religiosa en honor seu, i és ensenyat al públic. Aquest Sant fou donat en present pel duc de Venècia al rei En

Jaume I, i conta la llegenda que durant el viatge des de la ciutat adriàtica fins a Barcelona, el nostre rei va notar que li havia desaparegut el preciós cos que portava. Féu recular part del seguici a fer recerca; però inútilment. El rei tingué un gran disgust, puix no sabia com justificar una pèrdua tan valuosa i temia fer un gros ridícul davant el duc de Venècia. En arribar a Barcelona es trobaren amb la gran sorpresa que el Sant havia comparegut a la Catedral sense saber com, molts dies abans que el rei. Fou portat al palau reial; però, com que tot sovint en fugia per anar a la catedral, la reina pregà al rei que en fes donació a la Seu, cosa que recava al rei, puix li feien gràcia aquestes entremaliadures; però, per fi, accedí a donar-lo a la catedral, on sempre més ha restat quiet.

El dia d'avui era costum molt arrelat menjar sopa de farigola o poniol i *cegues amb casaca*, és a dir, arangades fregides amb crosta de farina. Es feia aquest menjar senzill i auster per treure la greixor dels àpats abundants i succulents dels dos dies anteriors.

Els costums populars tenen molta semblança amb els dels dies de Carnestoltes; en certs aspectes, la folia i la llicència és encara més oberta i revenxinada. A Barcelona, no obstant, les bromes del dia d'Innocents són bon xic plàcides, i no presenten els aspectes esbojarrats i fins un xic irreverents d'altres indrets de Catalunya. Entre els barcelonins es pot dir que la celebració d'aquesta diada consisteix senzillament a enganyar qui es descuida i no es prevé contra les burles del dia. Hi ha diversos enganys típics. Quan la vida gremial estava més arrelada, n'hi havia alguns de propis de determinats gremis; els ferrers, manyans i ferradors solien clavar a terra, davant de la botiga, una moneda de coure o d'argent amb un clau, els descuidats que passaven anaven a collir-la i es trobaven que estava clavada, el descuit excitava la riota de mestres i fadrins que vigilaven contínuament. Una altra broma més cruel dels mateixos gremis, era posar al carrer una ferradura roent; donada la preocupació per aquest objecte, de seguida era agafat per algú, que es feia una forta cremada. Els fideuers feien alguns fideus amb un fil dintre, els quals venien barrejats amb els altres i en ésser cuits formaven una filagarça. Els adroguers en lloc de donar algun dels articles demanats pel client, que hagués d'ésser donat en paperina, en lloc de la substància demanada li donaven una paperina de cendra. Els cerers venien ciris amb el ble fet per una cua de rave, que no hi havia manera de fer cremar. Els pastissers solien posar cartró o espart dintre algunes de les llatinadures... També enganyaven els aprenents enviant-los a ca l'apotecari a cer-

Les bromes pesades del dia d'Innocents

car unguent d'*estacamaquí*, pòlvors de moll d'os de farmacèutic, aixarop de pàmpol, aigua dels tremolins tremolants i altres ingredients de la farmacopea còmica. Els deien que si no es tallaven la *pamparruga*, que era una mena de tel que es feia sota els cabells, especialment els de la part del clatell, no acabarien de créixer, o sempre serien ignorants i no entrarien en l'ofici. Els proposaven de fer l'operació, la qual efectuaven per procediments estrambòtics i estrafolaris, com voler-los tallar els cabells amb una ganiveta,... que excitaven la riota dels presents, que sempre es procurava que fossin molts. També es feia el joc d'amagar l'ou i d'enviar-los a cercar els neulers, prou coneguts, puix encara estan en ús en grans tallers i obradors.

Havia estat molt usat el manllevar diners. Hom es considerava rellevat de tornar-los, puix era tingut com un dels enganys propis de la diada. Solia fer-se a persones de les quals es tenia algun petit agravi rebut, que així es compensava o liquidava pretextant que era una *innocentada*. És prou conegut el costum de penjar estranys ninots de paper a les faldilles de les dones. Reben el nom de *llufes*, no sabem per quin motiu. També havia estat molt en ús el posar-se un infant dintre un cove ben tapat, al mig del carrer. Un altre infant demanava al primer passant que fes la mercè d'a-

Les llufes
del dia
d'Innocents

judar-li a carregar, puix que ell no podia; i en fer aquell l'acció d'agafar el cove, sortia el menut de dintre, deixant tot escorregut al que, no sospitant el truc, s'havia prestat a ajudar al seu company.

En els teatres (abans més que ara) sol fer-se una funció en la qual es representen obres ja conegudes, sempre de caient molt còmic i burleta, fortament exagerades pels actors, fent les dones el paper d'home ridículment vestides, i els actors de dona. Afegeixen quadros i escenes improvisades, sempre de caire ben grotesc i humorístic. També la premsa sol prendre part en les innocències donant noves sorprenents de fets de gran transcendència, amb gran riquesa de detalls. Sempre hi ha algun llegidor que sense advertir el dia de l'any en què es troba, s'empassa la notícia i se'n porta una satisfacció o un disgust. Tots aquests costums són encara ben vivents, si bé no amb la intensitat que ho eren en la Barcelona vuitcentista.

Les llufes del dia d'Innocents

Dia 29. Sant Tomàs de Cantorbery. Des de la vigília, la gran campana Tomasa, de la Catedral, deixa sentir el seu so greu i altament majestuós en honor del seu Patró. Els vells barcelonins diuen que «*la campana Tomasa toca per si mateixa*», això és, en profit d'ella mateixa i en honor del seu Patró; però la gent senzilla creu que toca per si sola, i més d'un esperit simple ha anat als voltants de la Seu per sentir el so de la gran campana i per veure si, en efecte, es belluga sola. Aquest proverbi, que és bastant antic, sembla que ha donat peu a un altre que diu:

*Campana que sola es venta,
o és molt bona o molt dolenta.*

aplicat a les persones que s'alaben.

Dia 31. Sant Silvestre i Santa Coloma. En aquest dia era molta la gent que solia concórrer a les festes religioses que se celebraven a la tarda amb solemnes vespres i completes, per tal d'acabar l'any amb un acte de contrició cristiana. Se celebraven grans festes religioses a la Catedral i a Santa Maria. Popularment es

creu que en tal dia no hi ha necessitat de senyar-se amb aigua beneïta en entrar a l'església, i per aquest motiu alguns humoristes solien embrutar l'aigua de la pica per tal de conèixer els descuidats que hi posaven els dits i se senyaven. Aquests quedaven amb la cara lleugerament tintada de negre, si hi posaven fum d'estampa, o de vermell, si hi posaven mangra. Com en el dia de Nadal, la carassa de sota l'orgue roncava fortament i llançava confits i lla-minadures a la mainada; la de Santa Maria també perbocava castanyes torrades.

Aquest dia és considerat com la festa major de les bruixes, que tenen un poder molt més fort que d'ordinari. Tots els grans estralls produïts per aquests éssers quan obren en collectivitat es donen com a succeïts en la darrera nit de l'any. En aquesta nit cal prevenir-se més que en cap altra dels efectes de les bruixes; per això es recomana, en anar a dormir, de senyar tres vegades el coixí, o posar-hi sota un crostonet de pa o alguna fulla de llorer beneït. Aquests conjurs els esquiven i es pot dormir tranquil·lament.

Aquest dia es presenta l'ésser més fantàstic que hagi pogut concebre la fecunda imaginació del poble: *l'Home dels nassos*, un home que té tants nassos com dies té l'any. És, naturalment, imaginari, i com que l'any solament té un dia o sigui el mateix en què ens trobem, que és el darrer de desembre, *l'home dels nassos* és qualsevolga, si no és esguerrat. Però en parlar d'ell a la mainada i gent senzilla es vol donar a entendre que tal personatge, esgarrifosament monstruós, té 365 nassos.

Es diu que té tota la cara i la resta del cos plens de punxeguts nassos, i que al punt de les dotze del migdia se situa davant de Llotja, en la plaça dita del Palau, dalt d'un elevat cadafalc, i es moca tots els nassos; per a la qual cosa necessita més d'una dotzena de grossos i amples llençols. La quitxalla s'ho creu de bona fe, i més d'algun noieta ja espigat fa campana a estudi i si és aprenent demana a l'amo que el deixi sortir per anar a veure tal personatge en l'hora culminant de mocar-se tota la nassada. Als menuts que acompanyats de llurs pares van de visita o a comprar en algun establiment, se'ls sol preguntar si ja l'han vist, i, en replicar naturalment que no, se'ls diu que fa un moment que ha passat per allí, que tenia tants i quants nassos i que si hagués anat allí un moment abans l'hauria pogut veure.

L'home dels nassos, no és eminentment barceloní, també se'l troba en altres llocs de Catalunya, on es diu que *passa* cada any en aquest dia de camí cap a un lloc desconegut, i que al punt de

les dotze se'l troba al peu de la pica de l'aigua beneïta, on el podrà anar a veure el qui tingui curiositat de conèixer-lo. L'origen d'aquest estrany personatge sembla ésser mallorquí, si bé a Mallorca avui no és conegut. En tal dia de l'any fou conquerida la ciutat de Palma pel rei En Jaume. En celebració d'aquest fet és tret el retrat del gran rei al balcó de Llotja, al punt de les dotze del migdia, junt amb un gruixut i ferm mast que, segons la tradició, era el de la bandera empunyada pel gran rei. La ironia diu que aquell formidable mast que solament podia empunyar una mà gegantescament forta com la del rei, està en relació amb la mida del seu nas i amb tota la seva vigoria, i que era un nas tant nas, que en podrien sortir tants com els dies de l'any. Passant aquesta idea, no sabem per quins alambins, ha arribat a tenir entre nosaltres un aspecte tan diferent, que ha donat lloc al monstruós *home dels nassos*, el qual es presenta al mateix dia i a la mateixa hora en què al davant de la Llotja de Palma és presentat al poble el retrat del gran rei i el pal de la seva senyera. El nostre personatge fantàstic està lligat amb el rei En Jaume, i en certa forma ve a ésser un record del mateix; però nosaltres no hem tingut la sort de trobar el llaç que estrenyi el costum i justifiqui la seva identitat.

L'*home dels nassos* té un company, l'*home de les orelles*, el qual, per poder tenir tantes orelles com dies té l'any, no pot presentar-se el mateix dia que el primer, ja que el nas és un i les orelles són dues. L'*home de les orelles*, per tant, surt el dia 30, en què l'any té encara dos dies. Pot ésser considerat com una paròdia del dels nassos, i no té la fama ni la popularitat d'aquest; molts barcelonins gairebé ni el coneixen.

REFRANER

*Tronada entre la Puríssima
i la Candelera,
cinquanta dies més d'hivern.*

*Per Sant Francesc,
els freds majors.*

*Per Sant Tomàs
a qui no porti llenya
li cremarem el nas.*

*Per Sant Tomàs
agafarem el porc pel nas.*

*Per Sant Tomàs,
el fred al nas.*

*Per Sant Tomàs,
neu al nas.*

*Per Sant Tomàs
comença l'hivernàs.*

*Per Sant Tomàs
qui no crema llenya
li tremola el nas.*

*Per Sant Tomàs,
tèmpores davant
i tèmpores detràs.*

*Per Sant Tomàs,
sang a terra (allueix a la matança del porc).*

*Per Sant Tomàs
comença l'hivern.*

*Per Nadal
maduren les nespres.*

*Per Nadal al foc,
per Pasqua al joc.*

*Per Nadal,
cada ovella al seu corral.*

*Per Nadal
posarem el porc en sal.*

*Per Nadal, el bon pastor
va a adorar amb el seu moltó.*

*Per Nadal al sol,
per Pasqua al foc.*

*Per Nadal
qui res no estrena
res no val.*

*Per Nadal
eixuga la bugada al fumental.*

*Per Nadal,
la gallina al gavadal.*

*Per Nadal i Sant Esteve,
cadascú a casa seva.*

*De Nadal a Sant Esteve
durarà la bondat teva.*

*De Nadal a Sant Joan
hi va mig any.*

*De Nadal a Carnestoltes,
set setmanes desimboltes.*

*De Nadal a Sant Julià
tretze dies hi ha.*

*Nadal passat
ven la llana
i queda't el drap.*

*Nadal en Dilluns,
festes a munts.*

*Nadal en dimecres,
sembla marges i feixes.*

*Nadal never,
blat al graner.*

*Nadal en dijous,
crema l'arada i ven els bous.*

*Nadal en divendres,
crema foc i cendres.*

*Nadal sense lluna,
ganader de cent ovelles
torna amb una.*

*Si Nadal cau en dijous,
plega l'arada i ven els bous;
si Nadal cau en divendres,
sembla fins les cendres.*

*Si abans de Nadal
capa nova no et cal,
de Nadal enllà
capa nova no et caldrà.*

*Qui no celebra el Nadal
és home que tant-se-val.*

*Qui res estrena per Nadal,
persona que molt poc val.*

*Qui té porc a la samal
pot passar un bon Nadal.*

*Un Nadal
no fa mal.*

*La missa de Nadal
per tot l'any val.*

*Castanyes per Nadal
saben bé i es parteixen mal.*

*La pluja abans de Nadal
per mitja pedregada val.*

*De Tots Sants a Nadal
perd la fornera son cabal.*

*Per Pasqua, carn de corder;
per Nadal, de galliner.*

*Per Sant Silvestre
la pluja ja està llesta.*

*Per Sant Silvestre
lliga l'ase pel cabestre.*

*Per Sant Silvestre
salten les bruixes per la finestra.*

*Per Sant Silvestre,
per la porta o per la finestra.*

*Sant Silvestre
porta l'any pel cabestre.*

*Sant Silvestre
és el darrer vespre.*

*Sant Silvestre
no pot estre
sinó una vegada a l'any,
la vigília de Cap d'any.*

*Cada cosa per son temps,
com els naps per l'Advent.*